

15 лютого цього року опублікована перша відновлена сторінка Товариства "Просвіта" – Батьківські криниці, – основні завдання якої окреслені у дописах організатора та першого голови відродженої районної "Просвіти" 1989-1993 рр. Святослава Праска ("Обрії просвітництва") та теперішнього голови цього Товариства Івана Степанюка ("Духовність – це рух до світла і волі")

Батьківські криниці

- Сторінка районного Товариства "Просвіта" -

До джерел духовності й звитяги

Другу сторінку варто розпочати з благословенного слова до книги Володимира та Івана Степанюків «У сузір'ї величної Просвіти», що вже готова до друку, благочинного Костопільського благочиння Андрія Кононця, який зазначив: «Тільки тоді, коли сини, оглядаючись на батьківський поріг, шануватимуть пам'ять своїх дідів-прадідів та пращурів взагалі, синівська відданість та любов до малої батьківщини здатна преобразитися в потужну силу духу і живильну енергію всієї нації. Досить яскравим прикладом такої духовної і кровної єдності покоління є син Іван та батько Володимир Степанюки, котрі зуміли тонко відчутти теплий благодатний подих рідної землі, зрозуміти усі її муки, біль та жаль, спричинені по-сатанинськи витонченими фізичними й духовними тортурами поневолевачів, що упродовж багатьох віків мучили та нищили наш щирий і довірливий народ. Запропонована читачеві книга – це не лише один з проявів самовідданої любові авторів до рідного краю та всієї України, а й животворчої надії та всепремагуючої віри у свій народ і його гарне майбутнє. Вона, безумовно, спонукатиме небайдужого читача до глибоких роз-

сський учбовий центр. Це поселення ми обрали тому, що тут родове коріння моєї прабабусі Олександри Жук, у заміжжі Степанюк. До того ж, натрапили на чудову й змістовну книгу Сергія Остапчука «Рисвянка і рисвянці» (2003 р.), яка й допоможе нам сповна розповісти про це поселення.

Відразу скажемо, що доля села така ж, як і всіх інших сіл цього регіону. Про час заснування Рисвянки документів нема, проте є кілька варіантів походження цієї загадкової та унікальної назви, єдино відомої. А перша згадка датована 1603 роком, як маєтність Семашків, рід яких на той час був досить знатним.

Знаходилося поселення на відстані 7 кілометрів від Тучина. Олександр Семашко першим зі свого роду перейшов у римо-католицьку віру, а при Миколі Семашку в Тучині будується католицький костел. Станом на 1629 рік село називається Риствін і на карті позначається пунсоном із точкою посередині, що означало від 11 до 50 димів. У 1711 році в Старому Тучині побудовано Пят-

Зазначимо, що всі польські поміщики у царські часи мали обмежений доступ до царської служби, тому пани Валевські проявили підвищений інтерес до господарської діяльності. Вони розводили овець-мериносів, швейцарських корів, породистих коней. У рільництві застосовували трипілля. Запам'яталися Валевські і як шанувальники мистецтва та музики.

З 1870-х років Валевські здають свої землі в оренду німцям-колоністам. У 1872 році пани самоправно поселяють колоністів навіть на церковних землях. Починається інтенсивне вирубування лісів. Німці ефективно займаються сільським господарством та переробкою продукції. Процвітає ремісництво, зокрема столярство, теслярство, шевство.

І відомим дослідником Волині О. Цинкаловським, і в Списку населених пунктів Волинської губернії зазначається про значне зростання кількості населення і місцевого, і поляків, німців та євреїв, які мешкали в безпосередній близькості від Рисвянки. Станом на 1910 рік в селі проживало 120 осіб.

Поселення мало дві школи: у селі 4-річна з польською мовою навчання (один раз у тиждень українською) і на колонії. Порядки в школах були суворі, за непослух дітей ставили на коліна на горох чи гречку, били лінійками. Якщо учень пропускав три дні без поважних причин, батька штрафували на 5 злотих (мішок жита коштував 2-3 злоти).

У середині 30-х років у селі будують вже переважно двокімнатні хати із соснових брусів, більшість криті соломомою. Одним з перших, хто покрити свою будівлю цинковою бляхою, був Андрій Жук. У селі працювала крамниця (склеп), де можна було придбати мило, нитки, голки, сірники, сіль, олію, оселедці, булки, цукерки тощо. Була й маленька корчма. Люди їздили торгувати на базари: понеділок – Тучин, вівторок – Олександрія, середа – Гоща, четвер – Костопіль. У селі була кузня. Поблизу села розміщувався військовий полігон для польської кавалерії.

За порядком слідкував солтис. Він встановлював чергу,

Річиці.

Уже в серпні 1942 року в селі розповсюджуються листівки, в яких закликали не їхати на роботу до Німеччини, не відвідувати організовані німцями курси, не воювати в лавах чужої армії, а служити Україні. У регіоні діють загони Української повстанської армії «Полісся Січ» отамана Бульби-Боровця, загони червоних партизан і Армії Крайової. Членами формувань ОУН-УПА разом з багатьма іншими були Анастасія і Феодосій Жуки, Антоніна Жук. Загострюються українсько-польські взаємини: польський еміграційний уряд у Лондоні видає наказ збройному польському підпіллю зберегти контроль над Галичиною та Волинню. У відповідь ОУН вимагає, щоб поляки за 48 годин покинули свої оселі та виїхали за Буг чи Сян. У червні 1945 року у район трикутника Тучина, Костополя та Межиріч, звідки була виведена німецька жандармерія, із Польщі прибули збройні загони Армії Крайової, які палили українські села і грабували населення. Люди змушені були втікати в ліси, копати для себе землянки. У збройних сутичках з поляками разом з іншими брав участь Гаврило Жук.

Благословляю до друку та розповсюдження в школах і парафіяльних приходах Української Православної Церкви (ПЦУ).

З огляду на сказане, пропонуємо читачеві главу з цієї книги – До джерел духовності й звитяги – з епіграфом: «Тут моя земля, кров'ю скроплена, тут душа її – злом потоптана, і спотворена, і сплюндрована, і ежевими пошматована»

Святослав ПРАСК

Тучинський полігон... Розглядаючи цю світліну, батько згадує: «В роки молодості не розумів, чому мене завжди сюди тягло. Чому якась невидима, але могутня сила кликала й манила на ці миловидні місця товариша Миколу Дубича, мене з братами Віктором Степанюком і Олександром Токарем, де ми частенько проводили своє дозвілля у вихідні дні – рибалили й просто відпочивали. Звичайно, з розповідей батьків ми знали, що тут колись, до заснування полігона, жили наші діди-прадіди, але не розуміли, чому ці місця так щедро напували нас життєдайною силою і дарували шемко-терпку насолоду і радість буття. Поверталися додому завжди під вечір стомлені, але щасливі. Тільки тепер усвідомлюю, що там витає дух моїх предків, тому ці місця для мене святі».

Пригадуються слова Святослава Праска: «На світі все взаємозв'язане: цвітіння рос і серця щем».

Але не все ще нами сказане, бо не осмислене іще.

Щоб читач міг сповна осягнути весь трагізм історії рідного краю і знедоленого люду поселень Тучинського полігона, вдамося до детальнішого опису минулого лише одного села цієї території – Рисвянки, на місці якої тепер розміщений Рівнен-

ницьку церкву, а в 1730 р. в Новому Тучині – Преображенську. 1753 року Рисвянка стала маєтністю воєводи Михайла Валевського, який купив у графів Потоцьких містечко Тучин разом з навколишніми селами. Відомо, що в 1798 році було 16 дворів Рисвянки, де проживало 112 душ, вони належали до парафії Преображенської церкви.

Сергій Осипчук записав кілька варіантів давньої молитви рисвянців «Сон Божої Матері» з таким початком:

На горі окіанській, на землі оділянській,

Там Божя Мати лягла спочивати,

Прийшов її Син пробуджати. Ой, синку ти мій наймиліший,

Снився мені сон найстрашніший,

Що тебе жиди спіймали, терном тернували,

Кров твою по всьому світі розливали...

Напрочуд змістовна й така молитва:

Лягаю спати, піді мною христова печать,

З Богом молюся, з Христом стелюся,

Із Святою Богородицею вкриваюся.

Ангели-охранителі, сохрани́ть мою душу

Звечора да півночі, із півночі до білого світу,

А з білого світу до кінця мого віку. Амінь.

Тривалий проміжок часу, згідно з ревізькими казками, кількість жителів Рисвянки істотно не змінювалася: 1816 рік – 108 осіб, 1834 рік – 115 осіб, 1850 – 118 осіб, 1860 рік – 120 осіб. Але з середини XIX століття активізується міграція польської людності з Привіслянського краю на Волинь. Станом на 1857 рік до Тучинського римокатолицького приходу належали 134 двори і 993 особи. У Рисвянці проживали 48 поляків.

33 двори і 372 мешканці, а в однойменній колонії – 57 дворів і 660 жителів. До цього часу в Рисвянці працювала приходська школа. Перекази свідчать, що царська школа вчила краще

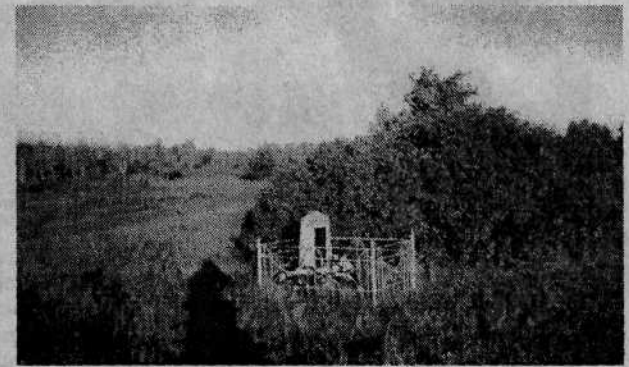
польської, а польська – краще совітської.

Світова війна та революційні події призвели до значного зuboжіння. Більшість волинських селян жили у маленьких хаупах, спали покотом на спеціально збитих дошках, інколи поряд стояла худоба. Хати мали солом'яну покрівлю та глиняну долівку, в основному склалися з однієї кімнати-кухні.

Поступово життя налагоджувалося, зміцнювалися селянські господарства. Декого з молодих хлопців забрали до польського війська. Андрій Жук проходив службу ад'ютантом у Кракові. Багато селян скористалися законом польського уряду про парцеляцію 1925 року, який дозволив скуповувати землю, селилися переважно на хуторах поблизу сіл. Польську колонію Рисвянка поповнили новоприбулі поляки. У 1929 році приїжджають сім'ї із Радивилівщини. Корінні рисвянці також стають власниками нових земель.

Через село проходив шлях Тучин – Малі Селища, що розходився на Костопіль і Людви-

рулювали село. Їх роботу перевіряли поліцейські з Тучинської гміни, за погане чергування накладали штраф 2 злотих. Одним із солтисів був Оксентій Жук.

Рисвянці організували свій духовий оркестр – найкращий з навколишніх сіл. Музиканти супроводжували весільні обряди, вечори-забави, свята, вистави та інші події. В оркестрі грали Дмитро, Кіндрат та Андрій Жуки.

У 1940 році в обох Рисвянках нараховувалося 35 і 30 дворів відповідно. Нова влада проводить примусовий набір для служби в армії. Призиваються Андрій і Петро Жуки. Поблизу рисвянського хутора розпочинається будівництво військового аеродрому. Населення німецької національності виїжджає до Німеччини, залишаючи оселі, господарства, нажите добро.

Наприкінці червня 1941 року в село увійшли німецькі солдати. Незважаючи на заборону окупаційної влади, з'являються мандрівні пропагандисти-бандерівці із блакитно-жовтими пов'язками. До села одна за одною доходять звістки то про спалення фашистами лісового села Озирці і знищення його 365 жителів, то села Желянка чи спалення живцем мешканців

ла проліг рейд партизанського з'єднання Ковпака. Радянські партизани пиячили, тероризували й грабували населення та, переодягнувшись у форму німецьких солдат, розстрілювали

тих, хто втікав у ліси.

14 січня 1944 року німці покинули Рисвянку, у село і хутір увійшли радянські війська. Пішли на фронт Оксентій та Феодосій Жуки, Феодосій не повернувся. В урочищі «Рисвянське» довгий час перебував курінь УПА, яким командував Володимир Кобриневич із Антонівки (псевдо – «Сівач»). У другій половині 40-х років було заарештовано й засуджено до концтаборів або вивезено на спецпоселення багато рисвянців, зокрема Антоніну Жук та Варвару Жук із семирічною дитиною.

9 січня 1947 року Тучинський райвиконком розглядає прийняте вищими органами рішення про відведення земель під військовий полігон. Район повинен був виділити 16300 гектарів землі, це п'ять сільрад із 525-ма дворами. Повторне засідання відбувається 4 березня 1947 року, коли розглядаються всі організаційні питання. Жителів попереджають про створення полігона й виселення.

Продовження.
Початок на сторінці 4

У цей час ще активно діють залишки формувань УПА. Вони розповсюджують листівки такого змісту: «Ми боремось з ними тому, що вони з України зробили московську колонію; тому, що нищать нашу окремішність політичну й духовну; тому, що голодом, в'язницями й висилками на каторжні роботи масово винищують український народ фізично; тому, що нечуваним господарським визиском довели Україну до зuboжіння... Ми перемаємо, бо боремося за справедливу справу!»

Поряд із справжніми повстанцями діють угруповання лжеповстанців, спеціально сформовані органами МДБ. Поблизу Рисвянки з літака було десантовано спецгрупу, яка під личиною банерівців проводила криваві акції у навколишніх селах. Із 11 січня до 10 квітня 1946 року радянські війська заблокували усі села Західної України. Останній бій у лісі провів сотенний УПА рисвянець Йосип Жук (псевдо – «Бурун»). Тут його було контужено, схоплено, засуджено і відправлено до Воркути на 25 років. У дубенській тюрмі після жорстоких катувань розстріляно - Гаврила Жука. У різних місцях від рук енкаведистів та емдебістів загинули Іван, Олена і Петро Жуки, засуджено також Дмитра Жука.

У 1949 році на базі Рисвянки з хутором і Цецилівки утворено колгосп ім. Жданова. Колективізацію було проведено грубими протизаконними методами. Непокірним погрожували зброєю. Були випадки, коли вивозили в ліс, примушували копати для себе ями і залякуючи стріляли повз голови. На третій день Великодня 1950 року в Рисвянку приїхали військові і розпочали примусове виселення людей. Люди переселялися в різні поселення краю. А на місці Рисвянки і навколишніх сіл було закладено рівненський навчальний центр – Тучинський полігон. Згідно з указом Президії Верховної Ради УРСР від 22 січня 1959 року, Тучинський район був поділений між чотирма сусідніми – Гошчанським, Костопільським, Рівненським та Соснівським.

цтовати рисвянці, наймаючись на 3-4 дні при оплаті в середньому 2 злотих за день. Крім поляків-осадників, на території теперішньої Рисвянки проживали також українські селяни, їх називали гориньградськими хуторянами. Серйозних непорозумінь чи конфліктних ситуацій не виникало між мешканцями обох національностей. Українська молодь за підтримки «Просвіти» з дозволу поляків у «домі людовому» збиралася на репетиції і у недільні дні ставила вистави. Після вистави, як правило, були ігри, танці, працював буфет. Українські діти 25 грудня ходили до осадників співати польських колядок, поляки радо їх приймали. А ось рисвянська українська колядка:

Цілий світ розвеселився, що Христос народився.

У вертепі три бидляти, щоб поклін Ісусу дати.

Українські пастири приходять і дари свої приносять.

Не принесли срібла-злата, бо на Україні скрізь біднота.

Лиш взяли маленьке злятко, щоб зраділо їм дитятко.

Зглянься, Спасе, на руйні, щоб таланило Вкраїні,

Щоб вона нам спанувала і синів своїх збрала.

Щоб зібравшись, не сварились, тільки звеселились.

Для вкраїнського народу пошли щастя і свободи

І даруй нам многі літа.

Після встановлення радянської влади у 1939 році РНК СРСР прийняв постанову та затвердив положення про спецпоселення і трудове влаштування польських осадників. Сім'язловецьких осадників були вивезені до Архангельської області. Більшість з них у дорозі чи на новому місці померли. Дехто пізніше стали воїнами сформованого в СРСР Війська польського.

А завершимо розповідь про Рисвянку словами автора книги Сергія Остапчука: «Вклоняємося натрудженим і мольотом руками наших рідних і близьких, наших матерів, батьків і дідів, згадуємо величезні списки усіх знищених і замордованих, спотворених і скалічених, усіх тих, хто своєю участю допоміг до політичної смерті цього народу»

Закотили долю панові під лаву.

На столах у глеках крові чорні вина...

Отака історія, отака гостина (Богдан СТЕЛЬМАХ).

Зазначимо також, що примусова, можна сказати, локальна депортація з поселень теперішнього полігона та пізніше виселення з хуторів до сіл, без перебільшення, понівечили чимало людських дол, залишили невиліковні душевні рани. Пригадалася одна поезія:

Коріння отчої землі переплелось в наших душах.

Його уже ніхто не зрушить, не вирвуть буреломи злі.

Коріння отчої землі, таке живе і глибинне,

Воно з правіку у людини, неначе зерна на стеблі, –

Коріння отчої землі. (А. КАРП'ЮК).

У середині 90-х років мій батько, Володимир Степанюк, змушений був під час літніх канікул попрацювати в складі будівельної бригади в колгоспі с. Гостра Могила на Київщині. Село відоме тим, що на трасі обабіч нього загинув В'ячеслав Чорновіл. Батькові запам'яталася зустріч з уродженкою колишніх Малих Селищ, яка тоді проживала з чоловіком у Києві, а в селі вони купили покинутий будинок для відпочинку. Як радісно зустріла вона приїжджих з її рідного краю! Як захоплено розповідала про своє дитинство та юні роки! І як гірко плакала, слухаючи розповідь про рідні місця!

Ще і зараз можна побачити на місці колишніх поселень теперішнього військового полігона хатніська зруйнованих будинків, зарослі трав'яною наорані грядки городів, залишки зруйнованих садів та поодинокі могили.

Це невимовний біль, без перебільшення сказати, тисяч згорьованих людей! Він відображений і в одній із батькових поезій.

Золоті сліди

Відійшли за обрій і дідусь, й бабуня,

Ніби відлетіли в вирій назавжди,

Мов пішли у поле по зелених врунах,

В росах залишили золоті сліди.

Тут, на полігоні, ваших хат руїни,

З горя здичавіли і поля, й сади.

Не пасуться коні, не горляють півень,

В росах залишилися золоті сліди.

*Тут звитьага дише, тут вита свобода,
В росах залишилися золоті сліди.
Знов до вас приїду, сяду на осонні,
Тут укорінились два мої роди.
Припаду до сліду, наче до ікони...
В росах залишилися золоті сліди.*

Мій батько Володимир Степанюк належить до когорти просвітян третього відродження «Просвіти». Він першим відкривав мені, як і багатьом іншим людям, світло правди про наше історичне минуле. Саме він з дитинства посіяв і зростив у моїй душі патріотичні зерна українства. Саме від нього та від його товаришів і однодумців отримував правдиву інформацію про те, як сотні літ поневолювачами в Україні цілеспрямовано нищиться еліта нації та сам народ у його багатовіковій боротьбі за свою волю і державний суверенітет. Батько при кожній нагоді завжди доводив незворотність майбутньої розбудови Незалежної України на підвалинах героїки та жертвовності минулих поколінь. Ношу в пам'яті та серці оті його ще ранні поетичні рядки:

*З глибин віків, з провалля часу
у щирі душі зазирає
Славне те минуле наше –
і героїчне, і сяйне.
Набубняві брунька роду,
із неї пагін проросте.
Звитьага наша і свобода
в прийдешнім буйно зацвіте!*

**Іван СТЕПАНЮК, голова
Костопільського районного
об'єднання Всеукраїнського**